

POČIATKY PROANJOUOVSKÉHO POSTOJA RÁDU SVÄTÉHO JÁNA JERUZALEMSKÉHO V UHORSKU VO SVETLE JOHANITSKEJ KOMUNIKÁCIE¹

The Beginnings of the Pro-Anjou Attitude of the Order of St. John of Jerusalem in the Hungarian Kingdom in the Light of the Hospitallers' Communication

Jozef Filo

DOI: 10.17846/CL.2022.15.1.24-39

Abstract: FILO, Jozef. *The Beginnings of the Pro-Anjou Attitude of the Order of St. John of Jerusalem in the Hungarian Kingdom in the Light of the Hospitallers' Communication.* The history of the Order of St. John of Jerusalem in the medieval Kingdom of Hungary is known in the nowadays Slovak public especially thanks to its participation in the well-known battle of Rozhanovce in 1312 alongside Charles I of Hungary (better known as Charles Robert). With this crucial help to the first Angevin Hungarian king, the Hospitallers most significantly proved their allegiance to the Anjou dynasty. This study focuses on tracing the beginnings of cooperation between the Hungarian Hospitallers and the Anjou dynasty before the battle of Rozhanovce, based on manifestations of the pro-Anjou attitude in the light of the Hospitallers' forms of communication. Firstly, the paper examines the period of the reign of the last Arpadian king, Andrew III, when the Anjou dynasty was already trying to establish itself in the Kingdom of Hungary. The information on whether the Hospitallers stood on the side of Angevines or they did not, cannot be acquired from the extant written sources from the last decade of the 13th century. On the other hand, it can be stated that they cooperated with Andrew III, at least regarding property and legal matters. Furthermore, the study deals with the period of consolidation of the royal power in the Hungarian kingdom until the Battle of Rozhanovce. Based on several written sources, it can be stated that in the first decade of the 14th century, the Order of St. John in the Hungarian kingdom unequivocally joined the side of Charles I at latest in August 1303. Moreover, the presented sources are unique examples of symbolic, visual, written, but also personal manners of communication of the Hungarian Hospitallers at the turn of the 13th and 14th century.

Keywords: *Hospitallers, Order of St. John of Jerusalem, military-religious orders, Middle Ages, Hungarian kingdom, medieval church history, communication*

¹ Táto práca vznikla v rámci projektu VEGA 1/0241/21 *Komunikačné stratégie duchovenstva v stredovekom Uhorskom kráľovstve.*

Úvod

Rád svätého Jána Jeruzalemského² patrí medzi najznámejšie a najvýznamnejšie stredoveké duchovno-rytierske rády³. Vyplýva to nepochybne aj z faktu, že je považovaný za najstaršie a zároveň dodnes fungujúce⁴ spoločenstvo svojho druhu. Počiatky johanitov sa väčšinou kladú ešte pred prvú krížovú výpravu, resp. najneskôr do obdobia bezprostredne po dobytí Jeruzalema 15. júla 1099.⁵ Brat Gerard (1099⁶ – 1120)⁶, predstavený jeruzalemského špitála svätého Jána Krstiteľa (Nicholson 2001, 3)⁷, pôsobiaci pri kláštore Panny Márie Latinskej, združil v jednom spoločenstve pôvodných špitálnikov s krížiakmi, ktorí po krížovej výprave chceli naďalej slúžiť Bohu. Rád svätého Jána Jeruzalemského bol oficiálne schválený pápežom Paschalom II. (1099 – 1118) dňa 15. februára 1113 v bule *Pie postulatio voluntatis* (CGOH I 1894, 29-30; King 1934, 16-19). Druhý majster brat Raymond de Puy (1120 – 1158/1160) zostavil pre johanitov Regulu (CGOH I 1894, 62-68; King 1934, 20-28), ktorá koncipovala základný spôsob života špitálnikov od známych troch nariadení väčšiny stredovekých rádov, a to čistoty, chudoby a poslušnosti, až po usmernenia ohľadom stravy, odievania, spánku či starostlivosti o chorých a chudobných. Johaniti sa pôvodne zameriavali na špitálnu a charitatívnu činnosť. Počas vedenia Raymonda de Puy prebehla postupná militarizácia,⁸ čím sa špitálnici stali plnohodnotným duchovno-rytierskym rádom, ktorého vojenská zložka sa postupne stala dominantnou (Bredford 1996, 24-29, 36-37; Riley-Smith 2012, 27-37).⁹ Johaniti spolu s inými duchovno-rytierskymi rádmami zohrávali významné úlohy pri ochrane pútnikov a obrane

² Ďalej v štúdiu budem používať aj skrátené pomenovanie „Rád“, ktorým myslím konkrétne Rád svätého Jána Jeruzalemského. Členov Rádu budem nazývať v slovenskej a maďarskej historiografii najčastejšie používaným termínom „johaniti“. Ako synonymá budem uvádzať „špitál“ a „špitálnici“, keďže v dochovaných písomnostiach sa vo vrcholne stredovekom Uhorsku označovala väčšina komiend ako *domus hospitalis* – „dom špitála“ a jej členovia *fratres domus hospitalis*. Tieto pomenovania sa budú týkať výlučne johanitov a nie všeobecne členov špitálnických reholí, podobne ako podľa toho-konkrétneho Chrámu – *Templum* boli nazývaní templári (pozri: Marek 2020, 549). V prameňoch sa taktiež objavuje problematický lat. termín *cruciferi*. Michal Slivka navrhol jeho preklad ako „krížovníci“ miesto „krížiaci“ (Slivka 1987, 383), s ktorým súhlasím najmä z toho dôvodu, že za krížakov boli považované osoby, ktoré prijali kríž a zúčastnili sa krížovej výpravy. Teda nemuseli byť nutne členmi nejakého duchovno-rytierskeho rádu. Napriek tomu termín „krížovníci“ v štúdiu nevyužívam, pre jeho príliš všeobecný význam. Krížovníkmi bývali označovaní nielen johaniti, ale napríklad aj templári, božohrobci, lazariti, antoniti či štefaniti (Filo 2019, 14-17; Hunyadi 2010, 7-8; Luttrell 2001, 269-270; pozri aj Marek 2020, 309).

³ Termín „duchovno-rytierske rády“ je vhodnejší než bežnejšie označenie „rytierske rády“, pod ktorými je možné chápať aj svetské rytierske rády. Všetci profesní bratia – rytieri, služobní bratia (nebojujúci, ako aj bojujúci, tzv. seržanti), a, samozrejme, aj klerici – zložili sľub čistoty, chudoby, poslušnosti a žili podľa jednotlivých regúl (Graus 2002, 133, 143; Luttrell 2001, 269-270). Práve hybridnosť spôsobu reholného života duchovno-rytierskych rádov bola atraktívnou alternatívou pre vtedajších bojachtivých ľudí, ktorí sa mohli stať rehoľníkmi, ale nemuseli sa zdať vojenstva (Lawrence 2001, 205-207).

⁴ V súčasnosti pôsobí ako „Suverénny vojenský špitálny Rád svätého Jána z Jeruzalema, Rodosu a Malty“ aj na Slovensku a pokračuje v špitálnych a charitatívnych aktivitách (Maltézsky rád s. a.).

⁵ K počiatkom johanitov pozri: Riley-Smith 2012, 16-22.

⁶ Majster Gerard pravdepodobne spravoval jeruzalemský špitál už pred prvou krížovou výpravou a zostal na jeho čele až do svojej smrti 3. septembra 1120 (Bredford 1996, 22, 24). V ďalšej časti práce časové rozptätie pôsobenia majstrov a od roku 1267 veľmajstrov vychádza z oficiálnej stránky Maltézskeho rádu (The Grand Masters s. a.).

⁷ Niektorí autori uvažujú, že tento špitál, resp. jeho kostol bol pôvodne zasvätený Jánovi Almužníkovi a neskôr po vzniku Rádu zmenil patrocínium (Pořízka 1997, 16, 20).

⁸ Podrobnejšie o procese militarizácie johanitov pozri: Riley-Smith 2012, 27-37.

⁹ Johaniti na ich charakteristické špitálnictvo nikdy nezanevrelí. Aj samotné vojenstvo pokladali za službu *pro pauperibus* – pre chudobných a chorých (Bredford 1996, 37; Waldstein-Wartenberg 2008, 20-21).

Jeruzalemského kráľovstva (Lawrence 2001, 211-212). Po bitke pri Hattíne a následnom dobytí Jeruzalema dňa 2. októbra 1187 (Riley-Smith 1999, 40-41) sa sídlo Rádu presunulo na johanitský hrad Margat a následne do Akkonu (Buben 2002, 32.). Postupná dekadencia nadšenia krížových výprav najmä od 2. polovice 13. storočia, kritika bohatstva, rivality medzi johanitmi a templármi, spolupráce s moslimami či práca s financiami viedli k úpadku slávy duchovno-rytierskych rádov (Graus 2002, 139-142; Waldstein-Wartenberg 2008, 42-45). Skutočná kríza pre Špitál však nastala v poslednom desaťročí 13. storočia. Dobytím Akkonu dňa 18. mája 1291 johaniti neprišli len o svoje sídlo, ale stratili aj väčšinu vojenskej sily v Levante. Vtedajší veľmajster brat Ján de Villiers (1284/5 – 1293/4) unikol len s pár rytiermi na Cyprus, na ktorom bol v Limassole založený ústredný konvent. Náročné obdobie od straty Akkonu po získanie Rodosu sa nieslo v znamení hľadania nového spôsobu života.¹⁰ Finančne zaťažujúci nebol len prechod na námorné vojenstvo, ale aj známe ťaženie na dobytie ostrova Rodos, ktoré začalo v roku 1306.¹¹ Hlavný konvent sa na Rodos presunul po jeho dobytí v roku 1309¹² (Bredford 1996, 54-56; 66-67; Pořížka 1997, 46-49; Waldstein-Wartenberg 2008, 156-157), čím začala nová etapa v dejinách Rádu svätého Jána Jeruzalemského.

Johaniti začali pôsobiť v Európe už za brata Gerarda. Prvé komendy¹³ vznikali vo Francúzsku, na Pyrenejskom a Apeninskom polostrove (Riley-Smith 2012, 187-188). Počiatky fungovania špitálnikov v Uhorsku je možné sledovať medzi rokmi 1135 – 1166 (Filo 2019, 19-21).¹⁴ Najmä vďaka podpore arpádovských panovníkov dostali johaniti základné majetky, z ktorých sa rozšírili po Zadunajsku a Slavónsku.¹⁵ Sídлом Uhorsko-Slavónskeho priorstva bol až do 40. rokov 14. storočia Stoličný Belehrad. V 40. rokoch 14. storočia presídlil uhorsko-slavónsky prior do pôvodne templárskej komendy Vrana – lat. *Aurana* (Hunyadi 2010, 27-29, 152-154; Varjassy – Kölnei 2012, 55). Uhorsko pôvodne spadalo pod provinciu *Alamania*, ktorá zahŕňala priorstvo *Alamania* a priorstvo *Bohemia*.¹⁶ Práve český prior ešte v priebehu 12. storočia spravoval Uhorské priorstvo (Luttrell 1995, 22-23, 25, 28). Až v počiatkoch vlády Ondreja II. (1205 – 1235) získali uhorskí

¹⁰ Aj vďaka úsiliu zo strany rímskej kúrie johaniti nezostali pasívni. Svoju aktivitu sústredili na námorné vojenstvo na Blízkom východe, ktoré sa stalo v nasledujúcom období pre Rád charakteristické (Riley-Smith, 2012, 92-93). Už v roku 1300 johaniti disponovali desiatimi galérmi (Nicole 2010, 50).

¹¹ Hlavným popudom na opustenie Cypru a získanie Rodosu bola jeho strategická poloha, ktorá umožňovala kontrolovať námorný obchod a viesť námornú blokádu proti nepriateľom. Antagonizmus s cyperským kráľom bol až sekundárnym dôvodom (Nicole 2010, 63-64).

¹² Boj o Rodos bol definitívne ukončený až v roku 1310 (Riley-Smith 1999, 94).

¹³ Komenda (lat. najčastejšie *domus hospitalis*) bola v Európe najnižšou administratívnou jednotkou špitálnických majetkov. Jej prvoradým účelom bolo zabezpečovať prostriedky rôzneho druhu, potrebných na podporu hlavného konventu v Oriente. Požadované komodity posielali európske priorstvá hlavnému konventu vo forme tzv. *responsiones* – pravidelných odvodov. Komendu spravoval komtúr (lat. *preceptor*, niekedy nesprávne aj *magister*). Komendy sa združovali do priorstiev, ktorých predstaviteľom bol prior (taktiež niekedy nesprávne nazývaný majster). Jednotlivé priorstvá sa združovali pod provincie. Pre úplnosť uvediem, že (v Uhorsku zriedkavý) lat. termín *bailivus* sa používal vo všeobecnosti na označenie akéhokoľvek johanitského úradu nezávisle od stupňa. V závere 13. storočia bola dobudovaná organizácia Rádu svätého Jána. Bratia v hlavnom konvente sa začali rozdeľovať do tzv. *langues* – do jazykov. Tie približne korešpondovali s jednotlivými provinciami v Európe podľa „kvázi národného“ zastúpenia, reálne podľa dominantného jazyka v tej-ktorej provincii (Luttrell 1995, 21-22, 24; Riley-Smith 2012, 128-129, 186-187, 189, 191, Hunyadi 2010, 17-19). Pôvodne vzniklo 7 jazykov: Provensálsko, Francúzsko, Auvergne, Itália, Aragonsko, Anglicko a *Alamania* (Buben 2002, 33; Riley-Smith 2012, 129).

¹⁴ Vo všeobecnosti sa usádzanie duchovno-rytierskych rádov spájalo s vládou Gejzu II. (1141 – 1162) (Engel 2001, 81).

¹⁵ Slavónske priorstvo sa spojilo s Uhorským najneskôr v roku 1232 (Luttrell 2001, 271).

¹⁶ Priorstvo *Bohemia* spravovalo priorstvá Moravy, Poľska, Rakúska a určitý čas aj Uhorské priorstvo (Luttrell 1995, 22, 25).

johaniti nezávislosť. Samostatný uhorský prior sa objavuje v prameňoch od roku 1208 (Hunyadi 2010, 70). Ďalšia zásadná zmena bola spojená s nástupom dynastie Anjouovcov, následkom čoho boli johaniti preradení do provincie *Italia* (Luttrell 1999, 185-187). Všeobecne európski panovníci mali veľký vplyv na špitálnikov v ich krajinách.¹⁷ Tento jav bol obzvlášť typický pre uhorských špitálnikov, ktorých prosperita výrazne závisela na priazni kráľovského rodu už v počiatkoch ich pôsobenia v kráľovstve svätého Štefana (Luttrell 1995, 24-25, 28). Tradičná kooperácia johanitov s Arpádovcami sa prejavila napríklad počas piatej krížovej výpravy Ondreja II.¹⁸ Za vlády Bela IV. (1235 – 1270) sa zase podieľali na obrane Uhorska počas mongolského vpádu v rokoch 1241 až 1242 (Filo 2019, 33-40). Snáď preto Belo IV. s johanitmi uzavrel v roku 1247 zmluvu, podľa ktorej sa mal Rád aktívne podieľať na obrane krajiny a za to dostal rozsiahle územie v Severinskom banáte (Filo 2019, 41-50; Hunyadi 2010, 38-40; Luttrell 2001, 271-272; Nicholson 2001, 41; Riley-Smith 2012, 82; Slivka 2016, 202; Waldstein-Wartenberg 2008, 154). Vyššie popísaná kríza duchovno-rytierskych rádov mala dopad aj na európske priorstvá. Najzreteľnejšie sa prejavila výrazným poklesom panovníckej priazne a s tým súvisiacich donácií pre Rád (Riley-Smith 2012, 186-187). Štefan V. (1270 – 1272) bol posledným arpádovským kráľom, podporujúcim uhorských špitálnikov (Hunyadi 2010, 42). Úpadku nepomohol ani zlý stav cirkvi za vlády Ladislava IV. Kumánskeho (1272 – 1290).

Všeobecné, ale aj uhorské dejiny johanitov sú aj v dnešnej dobe na okraji bádania slovenskej medievistiky. V prípade, že aj boli špitálnici aspoň čiastočne skúmaní slovenskými vedcami, boli nesprávne spájaní najmä s Rádom svätého Štefana kráľa¹⁹ Práve problematická identifikácia a majoritné pôsobenie v Uhorsku mimo územia dnešného Slovenska prispeli k presunu dejín johanitov na perifériu záujmu slovenských bádateľov.²⁰

¹⁷ Zasahovali do obsadzovania johanitských úradov, od priorov očakávali úzku spoluprácu (Riley-Smith 2012, 194). Napriek oficiálnej neutralite sa johaniti od konca 13. storočia zapájali do európskych konfliktov aj medzi kresťanskými vládcami, stáli na strane kráľov, poskytovali im rôzne služby, pomáhali pri obrane krajiny. Dokonca v jednotlivých krajinách, najmä od 14. storočia, uprednostňovali skôr záujmy panovníkov, než hlavného konventu Rádu (Nicholson 2001, 107, 111, 115). Treba však poznamenať, že johanitskí priori patrili medzi najvýznamnejšie osoby v jednotlivých kráľovstvách (Riley-Smith 2012, 194). Aj uhorsko-slavónsky prior bol jedným z uhorských prelátov (Hunyadi 2010, 67).

¹⁸ Počas nej špitálnici participovali na príprave, logistike, ako aj na priebehu samotnej výpravy do Svätej zeme (Filo 2020, 37-41; Filo 2019, 24-30).

¹⁹ Stotožňovanie tzv. štefanitov s „ostrihomskou vetvou“ johanitov viedlo k nesprávnemu predpokladu rozsiahlejšieho pôsobenia aj na území dnešného Slovenska. Základné dejiny štefanitov skoncipoval Károly-György Boroviczény na začiatku 90. rokov 20. storočia (Boroviczény 1991 – 1992, 7-48). V práci vysvetlil problém zmienenej termínu *cruciferi*. V Uhorsku boli takto najčastejšie nazývaní johaniti, ale nebolo to pravidlom. Autor na základe dôkladnej analýzy prameňov konštatoval, že intitulácia *cruciferi sancti regis Stephani de Strigonio* neodkazovala na johanitov, ale na samostatný rád štefanitov. Mýliacim prvkom mohol byť patrón kostola v sídle Uhorsko-Slavónskeho priorstva v Stoličnom Belehrade, svätý Štefan kráľ. Štefaniti sídlili v Ostrihome, kde vedľa nich od druhej polovice 12. storočia existovala johanitská komenda pri kostole Svätého Kríža (Boroviczény 1991 – 1992, 7-13; Hunyadi 2010, 7-9; Filo 2019, 14-17). Už len existencia dvoch komiend na jednom mieste potvrdzuje ich nezávislosť na sebe. V 14. storočí to najlepšie vidieť na intitulácii, v ktorej boli vymenovaní ako templári, johaniti, tak i štefaniti z Ostrihomu: „*Thomas preceptor domus templi cum fratribus, Durandus prior Domus Hospitalis sancte Crucis cum fratribus, conventus cruciferorum Regis de Strigonio [...]*“ (MES II 1882, 473). Zároveň by som rád zmienil, že v slovenskej historiografii doposiaľ nie je jednoznačne akceptovaná existencia štefanitov ako samostatného rádu. A to napriek jeho pôsobeniu aj na území dnešného Slovenska, ktoré by si zaslúžilo dôkladný výskum.

²⁰ Napriek tomu uvediem niekoľko slovenských prác, ktoré sa aspoň čiastočne venovali stredovekým dejinám Rádu. V prvom rade to sú staršie štúdie Alexandra Ruttkaya a Michala Slivku (Ruttkay – Slivka 1985,

V slovenskej historiografii, ale aj v povedomí laickej verejnosti sú uhorskí johaniti najčastejšie spájaní so známou bitkou pri Rozhanovciach (Slivka 2016, 201), ktorá bola pre presadenie Anjouovcov v Uhorsku kľúčová. Znamenala začiatok potlačania moci oligarchov v kráľovstve a upevňovanie moci Karola I. (1301 – 1342) (Lukačka 2016, 71). Johaniti v zmienenej bitke zohrali natoľko významnú úlohu, že sa dostali do uhorskej kronikárskej spisby (SRH I 1937, 487-489).²¹ S nadnesením sa dá povedať, že zásah špitálnikov ovplyvnil nasledujúci vývoj v Uhorsku a výrazne pomohol Karolovi I. ku konsolidácii krajiny. Zároveň tento moment najsignifikantnejšie potvrdzuje spoluprácu Rádu s Karolom I. z Anjou. Avšak mohlo ísť o začiatok kooperácie johanitov s Anjouovcami? Predsa len mladý kráľ, ktorého presadzovala rímska kúria, bol v Uhorsku už dvanásť rokov. Jednou zo základných otázok výskumu uhorských johanitov by malo byť nepochybne hľadanie počiatkov spolupráce a proanjouvského postoja, bez ktorých poznania nie je možné správne pochopiť nasledujúci vývoj. Otázka však znie: „*Od akého obdobia musí bádateľ začať sledovať v písomnostiach prejavy spolupráce?*“ Pochopiteľne začať rokom 1301 nie je vhodné, keďže Karol I. sa v Dalmácii vylodil už v roku 1300 (Engel 2001, s. 110-111). Zároveň je potrebné si uvedomiť, že Anjouovci sa s pomocou pápežov snažili získať svätostefanskú korunu už na počiatku vlády Ondreja III. (1290 – 1301), posledného Arpádovca, ktorého

333-356; Ruttkay 1996, 173-193; Slivka 1987, 383-402). Tieto práce boli nepochybne významné a predstavili nové okruhy výskumu k dejinám duchovno-rytierskych rádov v Uhorsku. Určitou, i keď pre rozsah pochopiteľnou nevýhodou je, že sa venovali johanitom „len“ ako jednému z rozoberaných rádov. Zásadnou chybou uvedených prác je však spomenuté stotožnenie štefanitov s johanitmi. Žiaľ, ani novšia štúdiá Michala Slivku (Slivka 2016, 383-402) tento problém neodstránila. Dokonca v nej Michal Slivka paradoxne zdôraznil, že maďarská historiografia existenciu Rádu svätého Štefana kráľa reflektuje (Slivka 2016, 202). Napriek tomu, že závery týchto prác nemôžu byť brané ako smerodajné, pri opatrnej práci s nimi poskytujú dôležité poznatky (napríklad práve o vyššie spomenutom termíne *cruciferi*: Slivka 1987, 383). Nakoniec by som uviedol, že som sa venoval čiastkovým témam dejín johanitov v Uhorsku v rámci bakalárskej práce (Filo 2019), z ktorej prepracovanej časti vyšla štúdiá na medzinárodnej konferencii v Ústí nad Labem (Filo 2020). Ďalšej čiastkovej téme som sa venoval v diplomovej práci (Filo 2021), z ktorej rozšírenej a prepracovanej časti je koncipovaná predkladaná štúdiá. Zo zahraničných autorov musím spomenúť aspoň kľúčovú prácu maďarského medievistu Zsolta Hunyadiho (Hunyadi 2010), ktorej prínos spočíva v najobšiahlejšom modernom spracovaní stredovekých dejín johanitov v Uhorsku. Zsolt Hunyadi sa v uvedenej knihe zaoberal najmä personálnym obsadením, vývojom jednotlivých komiend, financovaním a činnosťou Rádu v Uhorsku ako hodnoverného miesta. Navyše musím upozorniť na takmer kompletný zoznam zachovaných písomných prameňov so vzťahom k uhorským johanitom a vlastným diplomatárom v latinčine, ktorý pozostáva z dovtedy nepublikovaných alebo chybné sledovaných písomností. Rád by som taktiež vyzdvihol zoznam písomne doložených držiteľov najdôležitejších úradov v Uhorsko-Slavónskom priorstve až do roku 1387, z ktorého v nasledujúcich častiach práce vychádzam pri uvádzaní rokov pôsobenia jednotlivých uhorských špitálnikov. Uvedomujem si, že Zsolt Hunyadi k problematike johanitov napísal pred alebo po zmienenej práci niekoľko ďalších štúdií. Základom k výskumu Rádu však naďalej zostáva uvedená kniha, keďže najdôležitejšie výsledky štúdií Zsolta Hunyadiho sú v zmienenej práci obsiahnuté. Zo zahraničných autorov by som ešte uviedol prácu významného odborníka na johanitov Anthonyho Luttrella, v ktorej sa priamo venoval uhorskej vetve Rádu (Luttrell 2001, 269-281). Ďalšia jeho štúdiá má význam pre pochopenie analógií v provincii Alamania, ktorej súčasťou až do vlády Karola I. bolo aj Uhorsko-Slavónske priorstvo (Luttrell 1995, 21-41).

²¹ Väčšina prác, ktoré popisovali bitku pri Rozhanovciach, hovorí jednoznačne o účasti johanitov (Napríklad: Kristó 1978, 80, 84; Csukovits 2017, 74; Dangel 2017, 71; Segeš 2010, 138; Slivka 2016, 201). Zsolt Hunyadi sa síce prikláňal k johanitskej participácii na bitke, avšak uviedol, že spomínanými krížovníkmi mohli byť aj štefaniti (Hunyadi 2010, 50). Osobne možnosť prítomnosti štefanitov v bitke pri Rozhanovciach miesto johanitov nepovažujem za pravdepodobnú. Opakované zmienky o johanitoch v uhorskej kronikárskej spisbe (SRH I 1937, 487-489) poukazujú na to, že autor termínom *cruciferi* reálne myslel Rád svätého Jána.

rod tradične zabezpečoval johanitom prosperitu. No ako som už uviedol vyššie ani Ladislav IV., a ani Ondrej III. na túto tradíciu nenadviazali.

Predkladaná štúdia má za cieľ sledovať počiatky spolupráce špitálnikov a Anjouovcov na základe prejavov proanjouovského postoja v komunikácii, najmä s pápežskou kúriou a hlavným konventom Rádu.

Pred nástupom Karola I.

Je známe, že situácia v poslednom desaťročí 13. storočia bola v Uhorsku vypätá. O „uvolnenú“ svätoštefanskú korunu po Ladislavovi IV. Kumánskom sa uchádzali hneď dvaja²² pretendenti. Na jednej strane stál Ondrej III.²³ Jeho pozíciu posilňoval fakt, že bol právoplatne zvolený a už 23. júla 1290 v Stoličnom Belehrade korunovaný ostrihomským arcibiskupom Vladimírom (1279 – 1297), ktorý bol zároveň jeho najvýznamnejším spojencom. Na strane druhej vznikli nároky na Uhorsko Anjouovci²⁴, ktorých významne presadzovala rímska kúria (Brezováková 1991, 570-572), čo je možné vnímať z pohľadu špitálnikov ako jednoznačné plus. Navyše negatívny a odmietavý postoj pápežov ku kraľovaniu Ondreja III. (Lukačka 1997a, 179; Lukačka 1997b, 25; Marsina et al. 1986, 240), pochybnosti o jeho legitímnom pôvode²⁵, rozširovanie anjouovského vplyvu v juž-

²² Neopomínam, že po smrti Ladislava IV. si robili nároky na Uhorsko aj Habsburgovci. Avšak pre sledovaný cieľ ide o nevýznamný poznatok, najmä keď zoberiem do úvahy, že už v auguste 1291 uzavreli mierovú dohodu s Ondrejom III. (pozri napríklad: Kónya et al. 2014, 86-87).

²³ Ondrej III. svoje nároky odvodzoval od svojho otca Štefana Pohrobka, syna Ondreja II. (Segeš et al. 2010, 130).

²⁴ Anjouovská strana odvodzovala svoju legitimitu od Márie Uhorskej, dcéry uhorského kráľa Štefana V. a manželky neapolského kráľa Karola II. Krivého (1285 – 1309). Mária, ktorá sa začala titulovať ako uhorská kráľovná, posunula 6. januára 1292 svoje práva na svätoštefanskú korunu jej prvorodenému synovi Karolovi Martelovi, ktorý však v auguste 1295 zomrel. Právo na Uhorsko zdedil jeho najstarší syn *Caroberto*, budúci uhorský kráľ Karol I. (Csukovits 2017, 52-54).

²⁵ Je známe, že pôvod Ondrejovho otca Štefana Pohrobka bol spochybňovaný. Ani Belo IV., ani jeho syn Štefan V. neuznali ich pravdepodobného príbuzného za syna Ondreja II. (napríklad: Engel 2001, 110; Kónya 2014, 86). Navyše aj priamo legitimita Ondreja III. bola zneistená v cirkevnom prostredí, neakceptovaním manželstva Štefana Pohrobka a benátskej patricijky Tomassiny Morosiniovej (Perniš 2016, 56). Táto informácia sa nedá úplne bagatelizovať, keďže mohla výrazne zavážiť v postoji špitálnikov k uhorskému panovníkovi. Predsa len aj vo svojej vlastnej organizácii boli výrazne elitárski, a to aj napriek tomu, že sa sami nazývali sluhami chudobných a chorých. Už stanovy veľmajstra Huga de Revel (1258 – 1277), schválené generálnou kapitulou v roku 1262, nariadovali, že majstrom Rádu svätého Jána mohol byť iba johanitský rytier, ktorý pochádzal zo šľachtického legitímneho manželstva: „*Statutum est quod nemo assumatur seu eligatur in magistrum sacre domus Hospitalis, nisi sit frater miles ejusdem ordinis Hospitalis et ex nobilibus parentibus legitime procreatur*“ (CGOH III, 46). Starofrancúzska mutácia navyše uvádza, že otcom johanitského rytiera mohol byť len rytier (King 1934, 56). Teda sa rytiersky stav v rámci Rádu uzavrel pre všetkých uchádzačov, ktorých otcovia neboli rytieri. Dodržiavanie „legitimity“ u špitálnikov bolo dôležité aj v nasledujúcom období, na čo poukazujú aj ďalšie stanovy brata Huga de Revel z roku 1270. Avšak ako v prípade iných nariadení, ktoré boli v praxi ťažšie uplatniteľné, aj šľachticom, ktorí chceli svojho ľavobočka „odložiť“ a zabezpečiť mu vcelku slušnú budúcnosť, sa ustúpilo: „*Nikto nemôže byť prijatý do bratstva rytierov Špitála, iba ten, ktorý bol splodený v legitímnom manželskom zväzku, s výnimkou ak bol synom kniežata alebo magnáta*.“ Napriek tomu, že nemanželským synom vysokej nobility bolo umožnené sa zaradiť medzi bratov rytierov, naďalej nemohli zastávať najvýznamnejšie pozície v Ráde: „*Statutum est quod nullus recipiatur in fratrem militem Hospitalis, nisi si matrimoniali copula legitime procreatus, preterquam si fuerit filius principis aut domini majoris, nec habere valeat bajuliam de confano nec capituli generalis citramarini*“ (CGOH III, 227; King 1934, 75; pozri aj: Riley-Smith 2012, 102).

ných častiach Uhorského kráľovstva (Vlasko 2013, 32), teda v priestore, kde pôsobili aj johaniti, poprípade ešte aj korunovácia Karola Martela za uhorského kráľa pápežom Celestínom V. (1294) v Ríme či stanovenie budúceho Karola I. za uhorského kráľa pápežom Bonifácom VIII. (1294 – 1303) v roku 1299 (Brezováková 1991, 570-572, 574; Vlasko 2013, 32, 38) znevýhodňovali pozíciu Ondreja III. Uvedené poznatky by preto logicky smerovali k predpokladu, že uhorskí špitálnici podporovali Anjouovcov v nástupníctve na uhorský trón už počas vlády posledného Arpádovca.²⁶ Avšak absencia akejkoľvek zmienky o kontakte uhorských johanitov s Anjouovcami či prejavov podpory v zachovaných písomnostiach nútia bádatela prehodnotiť svoje prvotné hypotézy. Najbližšie datovaná listina pred nástupom Karola I. na uhorský trón, poukazujúca na komunikáciu Uhorsko-Slavónskeho priorstva s neapolskými Anjouovcami pochádza z roku 1276 (CGOH III 1899, 338).²⁷ Oproti tomu je možné sledovať vo dvoch zachovaných listinách z posledného desaťročia 13. storočia zmienky o interakcii medzi špitálnikmi a Ondrejom III.

Prvá z nich bola vydaná 3. februára 1292 (ZVT I 1886, 103-107; MNL OL DL 1341). Listina informuje o procese a výsledku donácie Ondreja III. pozemkov Tolmács a Kazár. Uhorský panovník poveril Vesprímsku kapitolu, aby vykonala reambuláciu hraníc chotára týchto pozemkov, ktoré sa nachádzali v Zalianskom komitáte, spolu s „človekom kráľa“ Alexandrom, synom Martina z rodu Damasa. Uvedená listina obsahuje prepis odpovedi Vesprímskej kapituly, ktorá informovala kráľa o priebehu daného aktu. Alexander sa odobral vykonať obchádzku, avšak späť pred kapitolu sa už nedostavil. Namiesto neho dorazila správa vydaná johanitskou újudvárskou komendou 25. januára 1302 (ZVT I 1886, 105; MNL OL DL 1341).²⁸ Špitálnici v nej písali Vesprímskej kapitule o príchode spomínaného Alexandra do ich komendy. „*Homo regis*“ im vysvetlil, že reambulácia aj štatúcia bola vykonaná so všetkými náležitosťami. Johaniti sa zmienili, že by Alexander prišiel svedčiť a podať správu o onom akte do Vesprímskej kapituly osobne, v súlade so zvykmi kráľovstva. Avšak kvôli nástrahám nepriateľov v tamojších končinách sa tak neodvážil.²⁹ Práve z toho dôvodu johaniti z Újudváru dosvedčili riadne vykonanie právneho aktu reambulácie a štatúcie, ktoré požadoval Ondrej III.

Sledovaná listina približuje reťazec komunikácie medzi uhorským kráľom, Vesprímskou kapitulou a johanitskou komendou v Újudvári v procese kráľovskej donácie. Nepriamo poukazuje na spoluprácu johanitov s kráľom pri právnom akte, ktorým ani neboli priamo poverení. To je možné považovať za dobrovoľnú pomoc uhorskému panovníkovi, bez ohľadu na to, či už bola zištná, alebo nezištná. Vďaka ich zapojeniu sa do procesu bola vôľa Ondreja III. úspešne naplnená. Dokonca je na mieste sa domnievať, že spomenutý Alexander sa utiahol pred nepriateľmi do johanitskej komendy, v ktorej bol ešte v dobe spísania sledovanej listiny, teda 3. februára 1292. Teda by určitý čas johaniti ochraňovali kráľovho služobníka.

Zatiaľ čo v predchádzajúcom písomnom svedectve bola zaznamenaná komunikácia medzi kráľom a johanitmi sprostredkované, skrze Vesprímsku kapitolu, listina z 31. októbra 1297 (CDAC X 1873, 250-251; MNL OL DL 1476; RA II/4 1987, 188) zachytáva bezprostrednú interakciu Ondreja III. so Špitálom. Kráľovská listina oboznamuje o žiadosti Varaždínskeho špána

²⁶ Pre úplnosť uvediem, že staršie práce sa niekedy zmieňovali o akomsi rozdelení johanitov na tábor Ondreja III. (na sever od rieky Drávy) a Anjouovcov (južné oblasti) (Hunyadi 1999; Luttrell 2001, 271). Takéto závery však nemajú podporu v zachovaných prameňoch a novšie práce Zsolta Hunyadiho už takúto „schizmu“ uhorských špitálnikov neuvádzajú (Hunyadi 2010).

²⁷ Týka sa interakcie uhorsko-slavónskeho priora johanitov Pontia de Fay (1267 – 1276) a sicílskeho, resp. neapolského kráľa Karola I. z Anjou. K tomu bližšie: Hunyadi 2010, 74.

²⁸ Taktiež bola prepísaná v kráľovskej donačnej listiny z 3. februára 1292.

²⁹ „[...] *et licet idem Alexander ad vestram presenciam accedere pro referenda promissa iuxta consvetudinem regni debuisset cum vestro homine prenotato, tamen propter insidias inimicorum suorum in vestris partibus existentium, prout nobis dixit ad vos ire non presumpsit*“ (ZVT I 1886, 105).

(Zsoldos 2011, 222) magistra Štefana, syna Hoholda, ohľadom navrátenia jeho dedičného majetku Belmura (Vašský komitát: RA II/4 1987, 188), ktorý mu bol odcudzený. Uhorský panovník touto úlohou poveril priamo majstra³⁰ a bratov johanitov z újudvárskej komendy.³¹ Ondrej III. špitálnikom nariadil vykonať reambuláciu spolu s jeho panošom Lucom a susedmi onoho pozemku podľa zvyku kráľovstva. Zároveň im kráľ dal za úlohu preskúmať, či mohol byť daný pozemok magistrovi Štefanovi (opäť) pridelený.³² Poverenie a vôbec možnosť vykonať kráľovský mandát poukazuje na pokračujúcu činnosť johanitov v Újudvári ako hodnoverného miesta aj v závere 13. storočia.³³ A to napriek už uvedenému poznatku, že išlo o dramatické obdobie nielen pre Uhorsko, ale aj Rád svätého Jána ako taký. Faktom zostáva, že podľa sledovanej listiny johaniti úlohu splnili. Kráľovi odpísali, že obchádzka hraníc bola vykonaná správne, neboli vznesené námietky a magistrovi Štefanovi bolo priznané dedičné právo. Na základe toho Ondrej III. vyhovel danej žiadosti.

Vyššie uvedené listiny explicitne poukazujú na prebiehajúcu písomnú komunikáciu medzi kráľom Ondrejom III. a uhorskými špitálnikmi v rámci majetkovo-právnych aktov. Nepochybne to súvislo najmä s činnosťou hodnoverného miesta újudvárskej komendy. Je možné konštatovať, že sledované písomnosti nevypovedajú o nejakých jednoznačných prejavoch vernosti k uhorskému kráľovi. Poukazujú však aspoň na politický vzťah johanitov k poslednému Arpádovcovi, aj v období, v ktorom už Anjouovci vyvíjali tlak na získanie Uhorska. Domnievam sa, že absencia komunikácie s Anjouovcami a jej existencia s Ondrejom III. môže znamenať len dve možnosti. Buď sa zmienky o interakcii medzi Uhorsko-Slavónskym priorstvom a Anjouovcami zo sledovaného obdobia nezachovali alebo neexistovali. Ak by bol správny práve druhý variant, tak na základe dochovaných svedectiev by bolo možné usúdiť, že johaniti síce neprejavovali jednoznačne stranenie Ondrejovi III., ale rešpektovali vtedajší mocenský stav v kráľovstve. Osobne sa nazdávam, že práve taký postoj je najpochopteľnejší, aj napriek priblíženým „defektom“ Ondreja III. Zásadný je v tomto prípade fakt, že Ondrej III. bol legitímne zvoleným a korunovaným uhorským kráľom.³⁴ Zároveň je potrebné si uvedomiť, že najmä pre vtedajšiu zahraničnopolitickú situáciu Rádu si uhorskí johaniti nemohli dovoliť konať inak. Predsa len nikto nemohol predpokladať, ako dopadne zápas o svätoštefanskú korunu, a už vôbec nikto nepredpokladal, že Ondrej III. predčasne zomrie bez dediča. Otvorené nepodporovanie ani jednej, ani druhej strany a súčasne aspoň rešpektovanie vtedajšieho oficiálneho uhorského panovníka mohlo uhorským johanitom zabezpečiť pozíciu nestraniča. V dobe výrazne oslabeného medzinárodného postavenia Rádu by práve nestrannosť umožňovala Uhorsko-Slavónskemu priorstvu oveľa lepšie možnosti politického lavírovania bez ohľadu na to, kto by vyhral zápas o uhorský trón.

³⁰ Správny titul by bol komtúr, resp. *praeceptor*, avšak ako som už uviedol, takéto nesprávne, asi honorujúce označenia úradov sa v dochovaných listinách objavujú pomerne často (Luttrell 1995, 24).

³¹ Najpravdepodobnejšie zadal Ondrej III. túto úlohu práve újudvárskym johanitom „len“ preto, že ich komenda fungovala ako hodnoverné miesto (k újudvárskej komende ako hodnovernému miestu pozri: Hunyadi 2010, 121-123, 196-203). Úvahy o osvedčení sa johanitov v prechádzajúcom období či o „dobrom vzťahu“ Rádu a Ondreja III. musia zostať len na teoretickej rovine, keďže ich nie je možné podložiť v dochovaných prameňoch.

³² „[...] *fidelibus nostris Magistro Cruciferorum et Cruciferis de Noua Curia dedimus in mandatis, ut cum Luca juvene nostro unum ex ipsis mitterent pro testimonio, coram quo idem homo noster predictam terram uel possessionem, conuocatis commetaneis et vicinis iuxta Regni consuetudinem reambulare, et si ad nostram collacionem pertinentem esse inueniret, extunc Magistro Stephano candem assignaret [...]*“ (CDAC X 1873, 251).

³³ V 13. a 14. storočí fungovalo až 9 johanitských komiend v Uhorsku ako *loca credibilia*. Boli to komendy v Stoličnom Belehrade, Újudváre, Csurgó, Pakrac, Šopron, Gyánt, Torda, Bő a v Dubici (Hunyadi 2010, 197).

³⁴ Ako som uviedol, johaniti vo všeobecnosti stáli na strane pomazaných panovníkov.

V závere tejto časti, na základe zachovaných písomností, ako aj vyššie uvedených poznatkov a predpokladov, je možné konštatovať, že od počiatkov vlády posledného Arpádovca (resp. vynesenia nárokov Márie Uhorskej) johaniti v Uhorsku nestáli otvorene na strane Anjouovcov a v rámci majetkovo-právnych záležitostí spolupracovali s Ondrejom III., napriek tomu, že neprejavovali jednoznačnú podporu ani jemu. Hypotézu o akceptácii vtedajšej politickej situácie zvyrazňuje aj pokračujúca činnosť johanitských hodnoverných miest v Uhorsku v poslednom desaťročí 13. storočia.

Proanjouovský postoj

Karol I. prišiel do Uhorska (lepšie povedané do dalmátskeho Splitu) už v auguste 1300. Ale až smrť Ondreja III. 14. januára 1301 (Engel 2001, 110-111) zásadne zmenila situáciu v kráľovstve svätého Štefana. „Nová“ otázka nástupníctva bola z pohľadu Uhorsko-Slavónskeho priorstva oproti predchádzajúcemu obdobiu značne iná, keďže v krajine dlhú dobu nebol právoplatne korunovaný kráľ. Je známe, že Karol I. nebol v Uhorsku jediným pretendentom na trón a spočiatku ho nepreferovala ani väčšina šľachty, ani prelátov. Ale napriek tomu bol jediným kráľom, ku ktorého strane sa mohli špitálnici prikloniť. Syn českého kráľa Václava II. (1278 – 1305), budúci český kráľ Václav III. (1305 – 1306), mal v Uhorsku značnú podporu mocenských klík. Pápež Bonifác VIII. ho však, podobne ako Ondreja III., neuznal za právoplatného dediča svätoštefanskej koruny (Csukovits 2017, 59-61). Oto Wittelsbach bol navyše viac-menej epizodickou záležitosťou. Navyše Václav a Oto mali jeden zásadný problém. Na rozdiel od Ondreja III. nebol ani jeden právoplatne korunovaný podľa uhorských obyčajov. Václava v Stoličnom Belehrade korunoval svätoštefanskou korunou kaločský arcibiskup, namiesto ostrihomského. Oto korunoval svätoštefanskou korunou v Stoličnom Belehrade dokonca „len“ vesprímsky biskup (Marsina et al. 1986, 310-311). Práve absencia právoplatného uhorského kráľa nedovolila johanitom postupovať podobne ako v prípade Ondreja III. Preto je pochopiteľné, že sa riadili stanoviskom apoštolského stolca, ktorý ako je známe, tradične podporoval anjouovské nároky v Uhorsku už od smrti Ladislava IV.³⁵ Ako som spomenul už v úvode, najzreteľnejším prejavom proanjouovského postoja johanitov bola aktívna účasť johanitov po boku Karola I. v bitke pri Rozhanovciach. Tento postoj je však možné sledovať už skôr. Preto sa v nasledujúcich riadkoch pokúsim priblížiť jednotlivé komunikácie zachytené v písomných prameňoch, ktoré reflektujú johanitskú podporu Karola I.

Prvýkrát sa uhorskí špitálnici preukázateľne prihlásili na stranu Karola I. v roku 1303. Explicitne sa o tom zmieňuje, pre cieľ štúdie na prvý pohľad takmer nevýznamný pápežský mandát, ktorého obsah bol v Uhorsku vyhlasovaný od mája 1303. Pápež Bonifác VIII. v ňom informoval o svojom rozhodnutí a nariadil uhorskému kléru, šľachte a ďalším obyvateľom Uhorska poslušnosť kráľovi Karolovi I.³⁶ a jeho starej mame, kráľovnej Márii. Trestom za to, „*ak by konali ináč a neboli by nápomocní kráľovi a kráľovnej Uhorska pri znovunadobudnutí, obrane a zachovaní kráľovstva pomocou, radami a potrebnou priazňou*“, bola exkomunikácia (PDSS IV 2002, 48). Takýchto „celouhorských“ mandátov v stredovekom Uhorsku, adresovaných mimo iného aj pre johanitov³⁷, sa dochovalo

³⁵ Bonifác VIII. si v júni 1302 predvolal zástupcov ako Anjouovcov, tak Přemyslovcov. Koncom mája 1303 v Agnani prisúdil Uhorsko podľa dedičného práva Karolovi I. a českého kráľa, ako aj jeho syna vyradil z nárokov na svätoštefanskú korunu (Brezováková 1991, 579-581; Csukovits 2017, 61).

³⁶ Zsolt Hunyadi taktiež spomenul tlak Bonifáca VIII., skrze mandát z roku 1303, na celý uhorský klérus, teda aj johanitov (Hunyadi 2010, 49).

³⁷ Špitálnici ani neboli jediným duchovno-rytierskym rádom, ktorý bol v uvedenej písomnosti vymenovaný. Popri nich boli zmienení aj templári a nemeckí rytieri: „*Bonifacius episcopus [...] Hospitalium sancti Iohannis Ierosolimitani, militie Templi et domorum beate Marie Theotonicorum prioribus, preceptoribus*

niekoľko a väčšinou nemajú zásadný význam pre výskum samotných dejín Rádu. Avšak v tomto prípade je kľúčová informácia, že pri vyhlásení pápežského mandátu v Stoličnom Belehrade³⁸ 12. augusta 1303 bol prítomný komtúr tamojších johanitov spolu s konventom (resp. bratmi), ktorý sledovanú listinu spečatil.³⁹ Pečať ako prostriedok fyzickej vizuálnej symbolickej komunikácie vyjadrovala súhlas majiteľa pečate s obsahom listiny (Glejtek 2016, 320). Johaniti teda symbolicky, ale jednoznačne, ukázali všetkým aj potencionálnym čitateľom svoj postoj k otázke nástupníctva kráľa v Uhorsku. Takmer nepatrná zmienka preto odhaľuje nepopierateľnú akceptáciu pápežovej vôle a prihlásenie sa na stranu Karola I. už (či najneskôr) 12. augusta 1303.⁴⁰ Ešte doplním, že samotný pápežský tlak nie je možné marginalizovať. Ak by aj vedenie Uhorsko-Slavónskeho priorstva bolo na vážkach v otázke nástupníctva, hrozba postihu zo strany svätého stolca bola reálna. Jedine pápeža, ako najvyššej pozemskej autority johanitov, sa netýkalo privilégium, ktoré zakazovalo uvaliť na Rád a jeho členov interdikt a exkomunikáciu.⁴¹

V tom istom roku, 12. novembra 1303 (CDRC VIII 1910, 59-60; AO I 1990, 250), napísal veľmajster johanitov Guillaume de Villaret (1296 – 1305) listinu adresovanú priamo pre komtúra Ljubi⁴² Loqueta Busque.⁴³ Veľmajstrova listina je relatívne bohatá na informácie. Hlavnou „dejavou líniou“ je priblížiť bratovi Loquetovi Busque možnosť výmeny⁴⁴ johanitského majetku Ljuba s príľahlým ostrovom. Nie je preto prekvapivé, že práve ljubský komtúr dostal za úlohu zistiť ren-

seu magistris, ceterisque personis ecclesiasticis regularibus et secularibus exemptis et non exemptis [...]“ (Theiner I 1859, 401-402). Za povšimnutie stojí aj poradie, ktoré nepochybne malo svoj symbolický význam.

³⁸ Prihlásenie sa na stranu Karola I. v sídle Uhorsko-Slavónskeho priorstva – v Stoličnom Belehrade zjavne nebolo náhodné. Aj samotné prostredie malo v stredovekej symbolickej komunikácii svoju úlohu (Šimůnek 2014, 284).

³⁹ „*Nos frater Ulricus preceptor domus hospitalis de Alba totusque Conventus loci eiusdem publicationi seu lectioni presencium litterarum intefuimus, et sigillum apposuimus*“ (Theiner I 1859, 404).

⁴⁰ Zodpovedá to približne obdobiu, keď sa na anjouovskú stranu pridala väčšina uhorského kléru (Brezováková 1991, 582).

⁴¹ Bulou „*Ad hoc nos disponente*“ z roku 1135 pápež Inocent II. (1130 – 1143) vyňal johanitov z moci všetkých arcibiskupov a biskupov; nechal uvaliť na špitálnikov interdikt či exkomunikovať ich. Toto privilégium bolo potvrdené pápežom Anastáziom IV. (1153 – 1154) v roku 1154 v bule „*Christianae fidei religio*“ (Nicholson 2001, 6-7).

⁴² Dnešná obec Ljubač v Chorvátsku (Varjassy – Kölnei 2012, 79-80).

⁴³ Neskôr v rokoch 1312 – 1314 bol Loquetus Busque na čele Uhorsko-Slavónske priorstva (Hunyadi 2010, 92).

⁴⁴ Z kontextu listiny však vyplýva, že nešlo o výmenu – *excambium*, ale skôr o prenájom. Veľmajster Guillauma de Villaret uviedol, že mu viacerí za prenechanie zmieneneho ostrova do konca života alebo aspoň dočasne ponúkali štyridsať mariek striebra ročne: „[...] *a nobis ad vitam uel tempus dicam insulam petierunt, de qua si eam eis vellemus cedere quadraginta marchas argenti dare annis singulis obtulerunt*“ (CDRC VIII 1910, 59). Rádové stanovky však v sledovanej dobe zakazovali trvalé alebo dočasné odcudzenie majetkov Rádu a zverenie ho akejkolvek svetskej osobe bez povolenia veľmajstra a generálnej kapituly. Povolený bol len prenájom a to v prípade, ak bol pre Špitál výhodný (Riley-Smith 2012, 190). Výskum Zsolta Hunyadiho osvetlil proces prenájmania johanitského majetku v Uhorsko-Slavónskom priorstve. Základným predpokladom bolo rozhodnutie a konsenzus nielen priora, ale aj kapituly bratov celého priorstva. Postačovalo však, aby boli pri jednaní v otázkach majetkov prítomní minimálne štyria bratia (Hunyadi 2010, 176-177). V sledovanej listine veľmajster uviedol, že bez súhlasu generálnej kapituly nič nezmohol: „[...] *in excambio confirmationem dare noluimus [...]* *cum confirmatio sola nostra nichil prodesset absque capituli generali [...]*“ (CDRC VIII 1910, 59). Zároveň však poveril brata Loqueta de Busque, aby sa možnosťou prenájmu zapodieval a preveril cenu majetku komendy Ljuba a príľahlého ostrova: „[...] *volumus per vos informari, qualiter istud processit negocium et quantum vallet domium (!) [...]*“ (CDRC VIII 1910, 59).

tabilnosť predaja pre Rád ako taký. V súvislosti s tým veľmajster spomenul, že Ljubu s ostrovom daroval Loquetovi Busque bán Pavol Šubič⁴⁵ (Hunyadi 2010, 141). Pavol z rodu Šubičovcov bol jedným z najdlhších a zároveň prvých prívržencov Anjouovcov už aj za vlády Ondreja III. (Csukovits 2017, 56). Úrad chorvátskeho bána zastával v rokoch 1290 až 1311/1312 (Zsoldos 2011, 49; Engel 1996, 22; Engel 2001, 135). Vzhľadom na to je logické vymedziť danú donáciu medzi roky 1290 a 1303. Je zaujímavé, že *terminus ante quem* udelenie Ljubi s príslušným ostrovom (tesne pred novembrom 1303) sa zhoduje s rokom oficiálneho prihlásenia sa johanitov v Stoličnom Belehrade (sídlie Rádu) na stranu Karola I. Tento poznatok preto nepriamo potvrdzuje vyššie uvedený záver, že johaniti sa oficiálne pridali do Anjouovského tábora najneskôr v auguste 1303.⁴⁶

Sledovaná listina je však pozoruhodná aj ako celok. Ide o pekný príklad písomnej komunikácie, prebiehajúcej medzi Uhorsko-Slavónskym priorstvom⁴⁷ a hlavným konventom Rádu, v tej dobe ešte sídliacim na Cypre. Zároveň ide o dosť zriedkavo zachovaný doklad o komunikácii, ktorá musela prebiehať nepochybne pravidelne s ohľadom na odvádzanie *responsiones* a na úrovni interakcie priora s veľmajstrom. Keďže Guillaume de Villaret písal priamo ljubskému komtúrovi⁴⁸, nie priorovi či všeobecne bratom priorstva, či komendy, je možné konštatovať, že ide o zriedkavý doklad existencie komunikačných väzieb aj na úrovni veľmajster – jednotliví komtúri. Udržiavanie interakcií uhorských johanitov na úrovni komiend a priorstva s veľmajstrom, resp. jeho dvorom naznačuje v sledovanej listine aj samotný Guillaume de Villaret. Vyčítal ljubskému komtúrovi, že o priorovi, situácii v Uhorskom (Uhorsko-Slavónskom) priorstve, a ani o komtúrovi Loquetovi de Busque „nepočul žiadne chýry“.⁴⁹ Pochopiteľne narážal na dlhšiu absenciu komunikácie na oboch uvedených úrovniach Uhorsko-Slavónskeho priorstva, ktorá zrejme bola

⁴⁵ „[...] *excambium de Luba cum insula, quam Paulus banus vobis dedit*“ (CDRC VIII 1910, 59).

⁴⁶ S rokom 1303 ako s najneskorším možným termínom darovania majetkov johanitom súhlasí aj Zsolt Hunyadi (Hunyadi 2010, 141). Donácia by v tomto prípade prebehla v dobe, keď už špitálnici boli jednoznačne na strane Karola I. Pochopiteľne by bolo dobré uvažovať aj o najskoršom možnom termíne. Určiť to je však oveľa zložitejšie. Javí sa mi nepravdepodobné, že by chorvátsky bán podporujúci Anjouovcov daroval nejaké majetky na území svojho vplyvu duchovno-rytierskemu rádu, u ktorého by nemal istotu, že by sa nepridal na stranu „protivníka“. Preto osobne predpokladám, že donácia prebehla až po smrti Ondreja III. a *terminus post quem* by bol január 1301. Dokonca považujem za pravdepodobnejšie, že donácia prebehla až po prvej korunovácii Karola I. v roku 1301, a to napriek tomu, že podľa uhorskej tradície bola neplatná – Karol I. bol síce korunovaný ostrihomským arcibiskupom, ale nie svätostefanskou korunou a zároveň sa akt neuskutočnil v Stoličnom Belehrade (Engel – Kristó – Kubinyi 2019, 31, 35). Vychádzam z už spomenutého predpokladu, že pri neprítomnosti právoplatného uhorského kráľa sa johaniti priklonili k pápežskému stanovisku, teda k Anjouovcom. Správnosť tejto hypotézy nepriamo naznačuje aj predpokladaný italský pôvod brata Loqueta Busque. Jeho pôsobenie v Uhorsko-Slavónskom priorstve, ako aj celkový nárast italského vplyvu medzi johanitmi v Uhorsku je možné spájať až s vládou Karola I. (Hunyadi 2010, 75-76), s čím súviselo aj spomenuté preradenie Uhorsko-Slavónskeho priorstva z provincie *Alamania* do provincie *Italia* (Luttrell 1995, 29; Luttrell 1999, 187-188). Rád by som opäť zdôraznil, že v prípade najskoršieho možného termínu donácie ide len o predpoklad. Nie je možné jednoznačne vylúčiť, že by Pavol Šubič daroval sledované majetky uhorským špitálnikom už v roku 1290.

⁴⁷ Na tomto mieste by som ešte rád uviedol, že ústna, resp. osobná komunikácia johanitov v Uhorsku dokázateľne prebiehala (minimálne) na stretnutiach kapituly Uhorsko-Slavónskeho priorstva (zoznam doložených zhromaždení priorstva do roku 1374: Hunyadi 2010, 345), ktoré sa mali konať každý rok. Na úrovni komiend sa jednotlivé kapituly stretávali raz do týždňa (Riley-Smith 2012, 191, 198).

⁴⁸ „*Frater Guilelmus de Villareto dei gratie sancte domus hospitalis sancti Johannis Jerosolimitani magister humilis et pauperum Christi custos, dilecto in Christo sibi fratri Loqueto Busque eiusdem domus salutem in domino*“ (CDRC VIII 1910, 59).

⁴⁹ „[...] *nos de priore vestro et statu prioratus Vngarie nullos (!) rumores audiuimus nec de vobis [...]*“ (CDRC VIII 1910, 59).

v predchádzajúcom období pravidelnejšia. Zmienené obmedzenie interakcií zrejme súviselo so zlou situáciou uhorských johanitov v sledovanej dobe. Tá najpravdepodobnejšia bola spôsobená vstúpením do Anjouovského tábora a (alebo) s náročným obdobím pre Špitál ako taký, v súvislosti so spomenutou krízou a presunom vojenských aktivít na more.⁵⁰

Oficiálnym vstupom do anjouovského tábora sa uhorskí johaniti dostali pravdepodobne pomerne rýchlo do nepriateľstva kráľových protivníkov.⁵¹ Vypovedá o tom posledný písomný prameň, ktorý zmienim. Listina vydaná pápežom Klementom V. (1305 – 1314) dňa 21. decembra 1307 (Theiner I 1859, 422; MES II 1882, 580; AO II 1992, 122)⁵² je zároveň opäť veľmi zriedkavo zachovaným dokladom prepletenosti komunikácie uhorských špitálnikov s najvyššími predstaviteľmi na domácej a zahraničnej úrovni. Pápežská listina bola určená ostrihomskému arcibiskupovi Tomášovi (1305 – 1321; Engel 1996, 63). Informovala ho o príchode uhorských johanitov pred apoštolský stolec, o ich zvesti a situácii. Johanitská delegácia sa vydala z Uhorska niekedy v priebehu roka 1307. Do pápežskej kúrie prišiel osobne uhorsko-slavónsky majster (prior)⁵³ a s ním niekoľko bratov so žiadosťou o pomoc. Uhorskí johaniti informovali Klementa V. o mnohonásobných ťažkostiach, ktoré im boli spôsobované na osobách aj majetkoch.⁵⁴ Po vypočutí sťažností sa pápež rozhodol problém vyriešiť. V listine zdôraznil svoj zámer ochraňovať johanitov a pomáhať ich rozmachu, kvôli ich službe Bohu.⁵⁵ Predpokladal však, že aj napriek jeho úsiliu budú príkoria a škody uhorským špitálnikom naďalej spôsobované.⁵⁶ Z toho dôvodu Klement V. vydal sledovanú písomnosť ako mandát, ktorým zveril Rád pod osobitnú ochranu uhorského metropolitu. Podľa pokynov mal ostrihomský arcibiskup zabezpečiť ukončenie spomínaných ťažkostí Rádu.⁵⁷

Domnievam sa, že je na mieste položiť si otázku, kto spôsoboval problémy Rádu v sledovanej dobe. Nepochybne by johaniti nezaťažovali pápeža, ak by išlo o nejaký lokálny spor. Navyše si takéto konflikty dokázali riešiť aj sami.⁵⁸ Pápež ostrihomského arcibiskupa usmernil, aby nebol braný ohľad na nikoho, kto sužoval johanitov, nech by bol hocakej viery, postavenia či stavu, dokonca aj keby zastával kňazský úrad. Všetci, ktorí konali proti johanitom, mali byť z moci pápeža

⁵⁰ Všeobecný nedostatok informácií, v súvislosti so správou veľmajstra Guillaume de Villaret, uvádza aj Zsolt Hunyadi. Naznačuje, že tento stav mohol mať súvis s turbulentnou situáciou v Uhorsku, počas ktorej sa včičňanie oligarchov týkalo aj majetkov Uhorsko-Slavónskeho priorstva, s konsolidáciou moci Karola I., ale aj s krízou Rádu ako celku po strate Akkonu v roku 1291 (Hunyadi 2010, 49, 75).

⁵¹ Útoky na cirkevné majetky vo všeobecnosti boli v sledovanej dobe na dennom poriadku (Csukovits 2017, 71).

⁵² Zsolt Hunyadi taktiež zmieňuje sledovaný písomný prameň, i keď stručne v poznámke pod čiarou ako doklad problémov špitálnikov s oligarchami, druhýkrát so sťažnosťou uhorských johanitov pred apoštolským stolcom (Hunyadi 2010, 49, 75).

⁵³ Meno síce nebolo uvedené, ale ešte v roku 1306 bol na čele Uhorsko-Slavónskeho priorstva istý Oliver (Hunyadi 2010, 75, 92).

⁵⁴ „Cum itaque, sicut ad nostrum pervenit auditum, predicti Magistri et fratres a nonnullis [...] in eorum personis et bonis multipliciter molestentur [...]“ (Theiner I 1859, 422).

⁵⁵ Za službu Bohu vedľa „tradičných“ vojenských aktivít Rádu, charitatívnej a špitálnej činnosti mohol hypoteticky pápež Klement V. považovať aj presadzovanie Karola I. v Uhorsku.

⁵⁶ „Magistrum et fratres Hospitalis sancti Iohannis Ierosolimitani [...] moleste ferentes iniurias et iacturas, que magistro et fratribus ipsis a quibuslibet inferentur“ (Theiner I 1859, 422).

⁵⁷ „[...] mandamus, quatenus eidem Magistro et fratribus efficacia presidio defensionis assistens, non permittas ipsos in personis et bonis eorum contra indulta privilegiorum sedis apostolice ab aliquibus indebite molestari, [...]“ (Theiner I 1859, 422).

⁵⁸ Ako príklad uvediem listinu z 11. februára 1312, podľa ktorej sa johaniti dostali do rozbroja s ohľadom na ohraničenie majetkov. Problém si dokázali vyriešiť sami a so susedmi vykonali reambuláciu (CDHA I 1878, 247-248).

potlačení.⁵⁹ Z vyššie naznačených informácií je možné usudzovať, že nepriateľom špitálnikov v Uhorsku boli zjavne mocné a vysoko postavené osoby. Pramene však až na výnimky neuvádzajú konkrétne mená tých, ktorí spôsobovali johanitom škody. Logicky sa však pozornosť musí sústrediť na oblasti pôsobenia johanitkých komiend – Zadunajsko a Slavónsko.⁶⁰ Jednotlivé domy Špitála teda spadali najmä do sféry vplyvu pánov z Kyseku (resp. z rodu Héder), tradičných a dlhodobých odporcov Karola I.⁶¹ Nebolo by preto prekvapivé, ak by spomenuté útoky ako na bratov, tak majetky Rádu súviseli s nepriateľstvom s Kyseckými a, samozrejme, s bojmi Karola I. s cieľom konsolidovať krajinu. Nepriamo to naznačuje aj rozoberaný mandát. Pápež Klement V. v ňom povolil ostrihómskému arcibiskupovi zasahovať kvôli ochrane johanitov aj mimo územia svojho arcibiskupstva (Theiner I 1859, 422). Zmienka naznačuje, že problémy sa mali týkať johanitských majetkov mimo jurisdikcie ostrihómskeho arcibiskupa. Najpravdepodobnejšie teda išlo o územia v Slavónsku, spadajúce pod Záhrebskú diecézu, resp. Kaločskú provinciu. Zároveň z obdobia po bitke pri Rozhanovciach je známe dlhotrvajúce nepriateľstvo a boje o johanitský slavónsky hrad Bela s pánmi z rodu Kyseckých (CDRC VIII 1910, 556-559; AO V 1998, 294-295).⁶²

Vďaka uvedeným poznatkom je možné konštatovať, že problémy, ktoré johanitská delegácia prezentovala v roku 1307 pápežovi Klementovi V., najpravdepodobnejšie súviseli s nepriateľstvom s pánmi z Kyseku. Domnievam sa, že aj nepriateľstvá s protivníkmi Karola I. nepriamo napovedajú o proanjouovskom stanovisku johanitov už pred bitkou pri Rozhanovciach. Zároveň sledovaná listina explicitne dokladá, že zatiaľ čo v predchádzajúcich prípadoch išlo o symbolickú a písomnú komunikáciu, tentokrát je možné hovoriť priamo o osobnej interakcii uhorských špitálnikov s pápežom.

Záver

V predkladanej štúdiu som sa pokúsil predstaviť a interpretovať viaceré písomné pramene, ktoré dokladajú prejavy proanjouovského postoja Rádu svätého Jána Jeruzalemského v Uhorsku pred bitkou pri Rozhanovciach. Napriek tomu, že Anjouovci vzniesli nároky na Uhorsko už počas vlády Ondreja III., nezachovali sa doklady o interakcii medzi nimi a uhorskými johanitmi, teda ani prejavy hypotetickej podpory. Naopak je možné na základe zachovaných písomných prameňov zhodnotiť, že Rád aspoň v rámci majetkovo-právnych záležitostí spolupracoval s Ondrejom III. Z toho bolo možné vyvodiť záver, že špitálnici v poslednom desaťročí 13. storočia najpravdepodobnejšie akceptovali mocenský stav v Uhorskom kráľovstve. O jednoznačnom stranení Karolovi I. je možné hovoriť až po vymretí arpádovskej dynastie po meči. Avšak predložené písomné pramene dokladajú, že Rád svätého Jána Jeruzalemského v Uhorsku sa pridral do anjouovského tábora

⁵⁹ „[...] *molestatores huiusmodi, quicumque et cuiuscumque religionis, conditionis aut status existant, etiam si pontificali dignitate prefulgeant, auctoritate nostra, appellatione postposita, compescendo*“ (Theiner I 1859, 422).

⁶⁰ Bežne sa drancovanie cirkevných majetkov spája s Matúšom Čákom (napríklad Lukačka 2016, 124). Avšak nie je mi známy žiaden doklad, že by sa to malo týkať aj johanitov, ktorých majetky sa nachádzali na území domínia Kyseckých. Okrem spomínanej bitky pri Rozhanovciach nie sú doklady o interakciách medzi Čákom a špitálnikmi. Samozrejme, nie je to možné s určitou istotou ani vylúčiť. Minimálne ostrihómska komenda sa mohla dostať do kontaktu s panstvom Matúša Čáka. Samozrejme, ak by sa predstavitelia Rádu pohybovali v rámci dvora Karola I., ako to bolo zvykom v iných kráľovstvách (Nicholson 2001, 111), je možné uvažovať asi až zveličene, že sa johaniti mohli zúčastniť prakticky každého stretnutia oligarchov s Karolom I. Avšak sú to len úvahy, ktoré nie je možné jednoznačne potvrdiť ani vyvrátiť.

⁶¹ Západné stolice Zadunajska ovládal Ján z Kyseku, sídliači v Sárvári. Juh Zadunajska a veľká časť Slavónska za riekou Drávou ovládal jeho brat Henrich z Kyseku, slavónsky bán (Csukovits 2017, 70).

⁶² Pozri: Filo 2021, 49-50; Hunyadi 2010, 138-139; Nekić 2015, 36-37; Vasko 2016, 24.

jednoznačne už pred bitkou pri Rozhanovciach. Stalo sa tak najneskôr v augusta 1303, keď johaniti v Stoličnom Belehrade najzreteľnejšie a najsymbolickejšie preukázali svoj proanjouovský postoj, spečatením mandátu pápeža Benedikta VIII. o podpore Karola I. a jeho starej matky Márie Uhorskej.

Rozoberané písomnosti sú zároveň jednoznačnými, i keď ojedinele zachovanými svedectvami o relatívne rozvetvených komunikačných kanáloch uhorských johanitov. Ide o doklady symbolickej (pečať ako prostriedok symbolickej komunikácie s pápežom a každým, kto si obsah listiny prečíta), písomnej (s veľmajstrom johanitov na úrovni priorstva, ale aj komiend), a osobnej fyzickej komunikácie (predstúpenie johanitov pred pápeža so žiadosťou o pomoc).

Na záver mi zostáva ešte poznamenať, že po bitke pri Rozhanovciach už nie je pochýb o tom, že Rád svätého Jána participoval na konsolidácii moci Karola I. Význam johanitskej pomoci pre uhorského kráľa je možné sledovať najmä na základe jeho prejavov priazne a vďaky. To by už však bolo nad rámec rozsahu a cieľa tejto štúdie. Preto tému prenechám ďalšiemu bádaniu.

REFERENCES

- AO I. 1990. Kristó, Gyula (ed.). Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia I. Budapest – Szeged.
- AO II. 1992. Kristó, Gyula (ed.). Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia II. Budapest – Szeged.
- AO V. 1998. Kristó, Gyula (ed.). Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia V. Budapest – Szeged.
- Boroviczény, Károly-György. 1991 – 1992. Cruciferi sancti regis Stefani. Tanulmányok a stefaniták, egy középkori magyar ispotályos rend történetéről. In Orvostörténeti közlemények. Communications de história artis medicináé, 7-48.
- Bredford, Ernle. 1996. Řádoví rytíři. Praha.
- Brezováková, Bianka. 1991. Politický zápas Anjouovcov o uhorskú korunu. In Historický časopis 6, 569-587.
- Buben, Milan Michael. 2002. Encyklopedie řádů a kongregací v českých zemích I. Řády rytířské a křížovníci. Praha.
- CDAC X. 1873. Wenzel, Gusztáv (ed.). Codex diplomaticus Arpadianus continuatus. Árpádkori új okmánytár X. Pest.
- CDHA I. 1878. Nagy, Imre (ed.). Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Anjoukori okmánytár I. Budapest.
- CDRC VIII. 1910. Smičiklas, Tadija (ed.). Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije VIII. Zagreb.
- CGOH I. 1894. Delaville Le Roulx, Joseph (ed.). Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem I. Paris
- CGOH III. 1899. Delaville Le Roulx, Joseph (ed.). Cartulaire général de l'Ordre des Hospitaliers de S. Jean de Jérusalem III. Paris.
- Csukovits, Enikő. 2017. Karol I. a obdobie jeho vlády (1301 – 1342). Bratislava.
- Dangl, Vojtech. 2017. Bitky a bojiská v našich dejinách. Bratislava.
- Engel, Pál. 1996. Magyarország világi archontológiája 1301 – 1457, I. Budapest
- Engel, Pál. 2001. The Realm of st Stephen. London – New York.
- Engel, Pál – Kristó, Gyula – Kubinyi, András. 2019. Magyarország története 1301 – 1526. Budapest.
- Filo, Jozef. 2019. Rád svätého Jána Jeruzalemského v Uhorsku do polovice 13. storočia so zreteľom na vojenskú aktivitu. Bakalárska práca. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra.

- Filo, Jozef. 2020.* Participácia rádu svätého Jána Jeruzalemského na snahe Ondreja II. oslobodiť Svätú zem. In *Pars academia 2019: Svoboda v kontextu strední Evropy*. Ústí nad Labem, 35-45.
- Filo, Jozef. 2021.* Rád svätého Jána Jeruzalemského v Uhorsku v službách Karola I. z Anjou v období konsolidácie kráľovskej moci. Diplomová práca. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra.
- Glejtek, Miroslav. 2016.* Pečať ako prostriedok symbolickej komunikácie. Predovšetkým na príklade panovníckych, cirkevných a mestských pečatí v stredovekom Uhorskom kráľovstve. In *Hlavačková, Miriam (ed.). Od symbolu k slovu. Podoby stredovekej komunikácie*. Bratislava, 315-353.
- Graus, Igor. 2002.* K problematike formovania „nového rytierstva“ ako špecifickej formy monasticizmu v období európskeho vrcholného stredoveku. In *KOŽIAK, Rastislav – MÚCSKA, Vincent (eds.). Rehole a kláštory v stredoveku*. Banská Bystrica – Bratislava, 133-148.
- Hunyadi, Zsolt. 1999.* The Knights of St. John and the Hungarian private legal literacy up to the mid-fourteenth century. In *Nagy, Balász – Sebők, Marcell (eds.). The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways. Festschrift in Honor of János M. Bak*. Budapest.
- Hunyadi, Zsolt. 2010.* The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150 – 1387. Budapest, 507-519.
- King, Colonel E. J. 1934.* The Rule, Statutes and Customs of the Hospitallers, 1099 – 1310. London.
- Kónya, Peter et al. 2014.* Dejiny Uhorska. Bratislava.
- Lukačka, Ján. 1997a.* Rímska kúria a poslední Arpádovci. In *Historica 43*, 173-180.
- Lukačka, Ján. 1997b.* Vzťah Rímskej kúrie a posledných Arpádovcov. In *Historický zborník 7*, 19-25.
- Lukačka, Ján. 2016.* Matúš Čák Trenčiansky. Bratislava.
- Luttrell, Anthony. 1995.* The Hospitallers Province of Alamania to 1428. In *NOWAK, Zenon Hubert (ed.). Ordines militeres: Colloquia Torunensia Historica VIII. Ritterorden und Region – politische, soziale und wirtschaftliche Verbindungen im Mittelalter*. Toruń, 21-41.
- Luttrell, Anthony. 1999.* Change and Conflict within the Hospitaller Province of Italy after 1291. *SARNOWSKY, Jüngen (ed.). Mendicants, Military Orders, and Regionalism in Medieval Europe*. Aldershot, 185-199.
- Luttrell, Anthony. 2001.* The Hospitallers in Hungary before 1418: Problems and Sources. In *Hunyadi, Zsolt – Laszlovszky, József. The Crusades and the Military Orders: Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity*. Budapest, 269-281.
- Maltézsky rád. s. a.* Maltézsky rád Slovensko. <http://www.orderofmalta.sk/>.
- Marek, Miloš. 2020.* Slovník stredovekej a novovekej latinčiny na Slovensku. *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Slovaciae*. Trnava.
- Marsina et al. 1986.* Dejiny Slovenska I. Bratislava.
- MES I. 1874.* Knauz, Ferdinandus (ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I*. Ostrihom.
- MES II. 1882.* Knauz, Ferdinandus (ed.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis II*. Ostrihom.
- Nekić, Antun. 2015.* Oligarchs, king and local society: Medieval Slavonia 1301 – 1343. Master's Thesis. Central European University. Budapest.
- Nicholson, Helen. 2001.* The Knights Hospitaller. Woodbridge.
- Nicole, David. 2010.* Rytíři rádu johanitů. Brno.
- PDSS IV. 2002.* Sedlák, Vincent (ed. et trans.). *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov IV. Pod vládou anjouovských kráľov*. Bratislava.
- Perniš, Jaroslav. 2016.* Anjouovci. Princovia s kvetmi ľalie. Bratislava.
- Pořízka, Jiří. 1997.* Rád maltézských rytířů: z Palestiny na Via Condotti. Praha.
- RA II/4. 1987.* Szentpétery Imre (ed.). *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica II/4*. Budapest

- Riley-Smith, Jonathan. 1999. *Hospitallers. The History of the Order of St John*. London – Rio Grande.
- Riley-Smith, Jonathan. 2012. *The Knights Hospitaller in the Levant, c. 1070 – 1309*. Hampshire – New York.
- Ruttikay, Alexander – Slivka, Michal. 1985. Cirkevné inštitúcie a ich úloha v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenska v stredoveku. In *Archaeologia historica* 10/1, 333-356.
- Ruttikay, Alexander. 1996. Military and Religious Orders Offering a Medical Care (Archaeological and Written Sources in Slovakia). In Kajzer, Leszek – Paner, Henryk (eds.). *Castrum Bene. Castle and Church* 5. Gdańsk, 173-193.
- Segeš et al. 2010. *Kniha kráľov*. Bratislava.
- Slivka, Michal. 1987. Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnícke rády). In *Archaeologia historica* 12/1, 383-402.
- Slivka, Michal. 2016. Poznámky k najnovšej historiografii o templároch, johanitoch a antonitoch na Slovensku. In *Kultúrne dejiny* 7/2, 197-216.
- SRH I, 1937. Szentpétery, Imre (ed.). *Scriptores Rerum Hungaricarum I*. Budapest.
- Šimůnek, Robert. 2014. Rituály, ceremoniály a symbolická komunikace v životě české středověké šlechty. In Nodl, Martin – Šmahel, František (eds). *Slavnosti, ceremonie a rituály v pozdním středověku*. Praha, 271-313.
- The grand masters. s. a. The grand masters*. <https://www.orderofmalta.int/history/the-grand-masters-2/>.
- Theiner I. 1859. Theiner, Augustinus (ed.). *Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia, 1216 –1352, I. Romae*.
- Varjassy, Péter – Kölnei, Lívia. 2012. Az ispotályos johannita lovagok. *Máriabesnyő*.
- Vlasko, Vladimír. 2013. Počiatky vlády Anjouovcov v Uhorsku. In *Historia Nova* 6, 26-47.
- Vlasko, Vladimír. 2016. Konfiškácia hradov pánov z Kószegu počas boja proti Karolovi Róbertovi z Anjou v rokoch 1315 – 1342. In Duchoňová, Diana – Fundárková, Anna (eds.). *Hrady a hradné panstvá na Slovensku*. Bratislava.
- Waldstein-Wartenberg, Berthold. 2008. *Řád johanitů ve středověku*. Praha.
- Zsoldos, Attila. 2011. *Magyarország világi archontológiája 1000 – 1301*. Budapest.
- ZVT I, 1886. Nagy, Imre – Véghely, Dezső – NAGY, Gyula (eds.). *Zala vármegye története I*. Budapest.

Mgr. Jozef Filo
Constantine the Philosopher University in Nitra
Faculty of Arts
Department of History
Hodžova 1
949 74 Nitra
Slovakia
jozef.filo@ukf.sk